

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 316.773.3:327

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ВИМІР НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Володимир Головченко

*Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, Україна, 04119, тел. (044) 481-45-13,
e-mail: holovchenko@ukr.net*

Із застосуванням політико-системного, структурно-функціонального й компаративного методів дослідження здійснено спробу окреслити оптимальну модель нейтралізації на сході України гібридної агресії Росії, що зруйнувала неоліберальні та неофункціональні засади миру й стабільності в Європі. Оскільки внаслідок відвертого невиконання Кремлем норм і принципів міжнародного права проблеми національної безпеки України вийшли на глобальний рівень, проаналізовано п'ять імовірних варіантів стратегічного вибору нашої держави: 1) «хорватська модель»; 2) нейтралітет (позаблоковість); 3) регіональне партнерство; 4) європейська інтеграція (без вступу до НАТО) чи «фінляндизація»; 5) євроатлантична інтеграція з набуттям повноправного членства в Альянсі. Хоча євроатлантична інтеграція є доволі надійним шляхом гарантування національної безпеки й суверенітету України, брак суспільного консенсусу, часу для реформ і набуття відповідних критеріїв для вступу в НАТО і ЄС зумовлює для офіційного Києва доцільність налагодження асиметричного військово-політичного партнерства зі США.

Ключові слова: агресія; безпека; держава; зовнішня політика; партнерство; суверенітет.

У серпні 2017 р. виповнюється 22 роки з того часу, коли 130-тисячна хорватська армія перейшла в наступ проти сил «Сербської Країни». Успішна чотириденна військова операція «Буря» («Шторм») стала переломним моментом у війні Хорватії за незалежність, після чого сепаратистське територіальне утворення на сході Хорватії перестало існувати, а шовіністична концепція «Великої Сербії» зазнала остаточної поразки. Це створило передумови для укладення Дейтонських угод і загального припинення війни в Боснії і Герцеговині [1, р. 258–265]. На згадку про перемогу у війні та про день визволення хорватською армією м. Кнін щороку 5 серпня в державі святкують День перемоги і подяки батьківщині та День хорватських оборонців. Отож після тимчасової стабілізації активної фази гібридної війни Росії проти України у вітчизняних політичних і військових колах почали звертатися до досвіду Республіки Хорватія в боротьбі з сепаратистами. Експерти відзначали паралелі між російсько-українським та сербсько-хорватським конфліктними взаєминами, незаконними «ДНР/ЛНР» і «Сербською Країною», Іловайськом і Вуковаром, розпадом СРСР і дезінтеграцією Югославії.

«Хорватська модель» вирішення територіальної проблеми спирається на односторонні наступальні дії та очевидну перевагу урядових сил. Крім Хорватії, аналогічний варіант повернення сепаратистських самопроголошених територій під державний суверенітет успішно продемонстрований у 2008–2009 рр. бойовими діями урядової армії Шрі-Ланки проти терористичного руху «Тигри визволення Таміл-Іламу», а також військовими кампаніями Туреччини проти Курдської робітничої партії, що домагається національно-територіальної автономії південно-східних районів країни.

Привабливість такого варіанта вирішення конфлікту визначається низкою переваг. По-перше, силові дії проти сепаратистів здійснюються у рамках Статуту ООН, ст. 51 якого допускає право держави на індивідуальну самооборону. По-друге, «хорватська модель» передбачає відновлення територіального *status quo* шляхом безумовної ліквідації сепаратистського анклав (зазвичай, підтримуваного ззовні) і, відповідно, придушення сепаратистських настроїв на доволі тривалий період. По-третє, воєнна перемога сприятиме пришвидшенню національної консолідації та пошуку зовнішньополітичного консенсусу в суспільстві. По-четверте, успіх реалізації такого сценарію сприятиме зростанню легітимності й авторитету урядової армії, зміцненню політичної еліти й державних інститутів всередині країни. Зрештою, переможна «хорватська модель» збільшить вагу держави на міжнародній арені та зміцнить її переговорні позиції у відносинах з іншими акторами.

Водночас хорватський сценарій має низку т. зв. «вузьких місць». Для початку пам'ятатимемо, що силовий варіант повернення бунтівних територій, найімовірніше, обернеться численними втратами серед комбатантів та, вочевидь, цивільного населення і співробітників міжнародних місій. Окрім того, наслідком наступу урядових військ, безперечно, стануть значні руйнування, відновлення яких ляже на плечі переможця. У разі вибору Україною цієї моделі доволі високим є ризик поновлення повномасштабної зовнішньої збройної інтервенції, як під час вторгнення Росії на переломному етапі АТО наприкінці серпня 2014 р.

Не слід забувати і про загрозу серйозної внутрішньої політичної та економічної дестабілізації країни в разі можливого невдалого результату наступу проти сепаратистів. Наприклад, поразка Аргентини у Фолклендській війні 1982 р. спричинила падіння правлячого військового режиму, який спробував зброєю відібрати у Великої Британії спірні острови. Крім того, силовий сценарій – це завжди висока ймовірність вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших грубих порушень правил ведення війни, за які доведеться відповідати обом сторонам. Це означає, що Україні доведеться співпрацювати з міжнародним кримінальним правом та, в разі наявності доказів, – видати своїх воєначальників (як це сталося з національними героями Війни за незалежність Хорватії – генерал-лейтенантом армії А. Готовіною й генерал-полковником поліції М. Маркачем). І, нарешті, ще один ризик – силові дії можуть спричинити часткову міжнародно-дипломатичну ізоляцію України та припинення співпраці з міжнародними кредиторами.

Звичайно, сучасна українська ситуація подібна до хорватської тим, що і Хорватія, й Україна зіштовхнулися з самопроголошеними сепаратистськими утвореннями, де ідентичність місцевого населення не пов'язана з ідеями хорватської / української державності та цінностями євроатлантичної цивілізації. У випадку з Хорватією – значна кількість населення «Сербської Країни» бачила себе частиною «Великої Сербії», а в ОРДЛО (Окремі райони Донецької і Луганської областей) ідентифікує себе частиною «русского мира». Крім того, міжнародні посередники запропонували урядам Хорватії та України такі мирні плани, що стосувалися, здебільшого, припинення гарячої фази конфлікту, проте аж ніяк не були спрямовані на його тривале врегулювання. Причому і від Хорватії, і від України вимагали широкої політичної автономії, відповідно, для «Сербської Країни» й ОРДЛО, що категорично відкидала абсолютна більшість громадян вищезазначених держав.

Стосовно відмінностей зазначимо, що військово-політичний потенціал Сербії С. Мілошевича, яка підтримувала «Сербську Країну», не витримує жодного порівняння з військовою потугою ракетно-ядерної Росії, що надає пряму й опосередковану воєнну допомогу ДНР/ЛНР. До того ж, Сербія на той час була добряче занурена у громадянську війну в сусідній Боснії і Герцеговині, що забирало значну частину її обмежених ресурсів. Росія, звичайно, сьогодні теж воює в Сирії, проте задіяний нею військовий потенціал з сербським несумісний. Сепаратистські утворення також відрізняються географією конфлікту. Зокрема, «Сербська Країна» межувала з Боснією і Герцеговиною, а не з власне Сербією, що ініціювала конфлікт. Водночас ДНР/ЛНР контролюють понад 400 км українського кордону з Росією, через який здійснюється безперешкодне постачання та забезпечення бойовиків.

Отже питання силового повернення Україною окупованих територій не стоїть на порядку денному. Вибору «хорватської моделі» вирішення територіального конфлікту має передувати створення сприятливих умов в українських секторах народного господарства та оборони, а також на дипломатичному фронті. Передусім рішення про силове повернення територій має спиратися на суспільний консенсус і сприйматися політичними суб'єктами, що мають високий рівень довіри у населення. Також військовий наступ повинна здійснювати модернізована та боєздатна українська армія, сформована на професійній і добровільній основі, а не шляхом багаторазових хвиль фактично примусової мобілізації. Крім ефективного оборонного сектору, Україна має створити конкурентоспроможну економіку, надаючи громадянам економічну свободу та забезпечуючи гідний рівень життя. Все це необхідно доповнити послідовною боротьбою з корупцією та утвердженням правової держави, що здійснить вирішальний вплив на ідентичність мешканців «ЛНР/ДНР», які мають відчуті контраст між європейськими благами та «руським миром».

Україні також слід дочекатися сприятливої міжнародної ситуації, в ідеалі – коли Росія буде об'єктивно нездатна ефективно захистити «ЛНР/ДНР». Найкращим моментом для нашої держави було б поєднання таких передумов: економічне виснаження Росії внаслідок дії західних санкцій, занурення Кремля в

затягну військову кампанію в іншій «гарячій точці», активізація внутрішніх конфліктів у Росії та послаблення тотального контролю з боку режиму В. Путіна. Ще одна важлива умова – військовий наступ України в зоні АТО, якщо такий, зрештою, відбудеться, необхідно доповнювати якісними зрушеннями на теренах міжнародної діяльності. Для вітчизняної дипломатії важливо побудувати тісні стосунки з іноземними партнерами, які зроблять не вигідним розрив ними відносин з офіційним Києвом після остаточного краху «Мінських угод».

Звичайно, існують й альтернативні варіанти територіального виміру нейтралізації гібридної агресії Росії на сході України. Наприклад, «боснійська модель» передбачає позірне збереження територіальної цілісності держави на умовах путінської схеми федералізації України. При цьому Мінські домовленості найбільше нагадують Дейтонські угоди 1995 р., які «зшили» Боснію і Герцеговину, однак зробили державу малоприсадоною у функціональному плані. Не слід забувати, що конфедеративна Боснія і Герцеговина фактично перебуває під протекцією ЄС і 15 лютого 2016 р. подала офіційну заявку на вступ до нього, а ще 2010 р. отримала План дій щодо членства в НАТО. Для України «боснійська модель» означатиме беззастережне підпорядкування Росії. Зрештою, крім Боснії і Герцеговини, подібна модель втілена в Лівані та Іраку з відповідними негативними наслідками.

Іншим варіантом є «суданська модель», яка передбачає відсікання бунтівної території, коли лоялісти усвідомлять неможливість здобути військову перемогу над сепаратистами та/або зрозуміють, що витрати на утримання цієї території значно перевищать можливу вигоду, отриману від її реінтеграції. Крім відокремлення Південного Судану від єдиної держави 2011 р., так само вчинив Пакистан стосовно Бангладеш 1971 р. та Ефіопія щодо Еритреї 1993 р.

Яку б модель вирішення проблеми Донбасу не обрала Україна – хорватську, боснійську чи суданську, цьому вибору повинні передувати широкі й прозорі дискусії на всіх суспільних рівнях, посилення військового та економічного потенціалу держави, а також серйозна дипломатична підготовка, спрямована передусім на зміцнення стратегічного партнерства зі США та набуття Україною статусу «головного союзника США поза НАТО» («Major Non-NATO Ally»).

З часу законодавчого оформлення 1989 р., цей статус надали 15-ти державам: від Аргентини й Марокко [6] до Австралії, Південної Кореї та Японії [4]. Такі двосторонні альянси формують проти певного ворога чи зовнішньої загрози і, зазвичай, працюють вони краще від багатосторонніх. Не випадково Ізраїль та Єгипет, Пакистан і Таїланд [3] зробили ставку на США, коли опинились перед надто високим ризиком регіональної нестабільності чи зіштовхнулись із потужним сусідом-суперником. Отож 21 липня 2014 р., тобто невдовзі після інавгурації, Президент України П. Порошенко заявив, що є підстави звернутися до Конгресу США щодо надання Україні спеціального статусу – головного союзника поза блоком НАТО. Звичайно, аналогом військового партнерства зі США міг стати регіональний безпековий союз [2], однак наразі Україна опинилася між двома військово-політичними блоками – очолюваним

Сполученими Штатами Альянсом і Росією з її союзниками по Організації договору про колективну безпеку, що не залишає офіційному Києву альтернативи моделі стратегічного військово-політичного партнерства зі США.

Звичайно, за сучасних критичних обставин, спричинених гібридною війною Росії, єдиним реальним шляхом захисту суверенітету й територіальної цілісності України є набуття нею повноцінного членства в НАТО – найефективнішій організації колективної безпеки, здатній швидко та надійно мінімізувати як «жорсткі», так і «м'які» виклики національній безпеці. Тривала реалізація у зовнішній політиці України моделі «позаблоковості» в різних формах по-суті спричинила цілковиту беззахисність держави (проте не її громадян-патріотів) перед російською агресією. А міжнародно-правові гарантії для нашої країни (Будапештський меморандум 1994 р.), що опинилася в «сірій зоні безпеки» *Центрально-Східної Європи* (ЦСЄ), виявилися декларативними. Отож цілком логічною була рекомендація Верховної Ради України в. о. глави держави О. Турчинову в постанові «Про додаткові заходи для зміцнення обороноздатності України у зв'язку з агресією Російської Федерації» від 17 квітня 2014 р. щодо невідкладного відновлення призову до Збройних сил, що реалізовано в указі О. Турчинова від 1 травня того ж року, а 29 грудня Президент України П. Порошенко підписав закон про скасування позаблокового статусу держави, ухвалений тижнем раніше конституційною більшістю депутатів Верховної Ради.

«Фінляндизація» зовнішньої політики [5], звичайно, частково долає вади «позаблоковості», проте специфіка сприйняття України в Росії унеможливує реалізацію такої моделі. Безперечно, збройна агресія Росії здатна збільшити в Україні число прибічників «фінляндизації» її міжнародного курсу за рахунок тих громадян, хто має сумнів щодо воєнної ефективності НАТО й прагне уникнути повторення нового жорсткого протистояння з Кремлем. Однак зазначена модель не усуне «конфлікту інтересів» в українському суспільстві: з одного боку, «фінляндизацію» відкинуть проросійські сили (екс-комуністи та екс-«регіонали») як прозахідну за сутністю, а з іншого – та частина громадськості, що твердо зорієнтована на Захід, поставиться підозріло чи навіть негативно до «фінляндизації», оскільки шукатиме дієвіших засобів стримування російського експансіонізму.

Не існує жодних гарантій, що Кремль припинить силові спроби завадити тіснішому партнерству України з ЄС (а в разі гіпотетичного членства нашої держави в Євросоюзі вимагатиме від офіційного Києва не брати участі у Спільній зовнішній політиці та політиці безпеки), як і порушити інші прояви незалежної зовнішньої політики України. Прийняття фінської моделі безпеки також передбачає укладення низки домовленостей із Кремлем, що обов'язково передбачатимуть відмову від захисту окремих національних інтересів України. Йдеться, передусім, про офіційне визнання Києвом втрати Криму, відмову від євроатлантичної інтеграції та партнерських взаємин зі США та ін.

Активний спротив Кремля підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС наочно засвідчив, що сучасну «фінляндизацію» в Кремлі розуміють по-

своєму: не лише як відмову України від вступу до НАТО, а й як «право вето» Москви на будь-які суверенні акції офіційного Києва. Зрозуміло, що така версія гарантування національної безпеки цілком неприйнятна для України. І останнє (за переліком, однак не за значенням): попри поділ Фінляндії між Новгородською республікою та Шведським королівством за Оріхівським миром 1323 р. й остаточне завоювання країни Російською імперією в 1808–1809 рр., у державній міфології Кремля Фінляндія ніколи не виступала й не виступатиме невід’ємною частиною «руського мира». А Україна завжди була та залишиться наріжним каменем російського міфологічного простору, «без якого неможливий розвиток Росії». Це значною мірою зумовлює вкрай жорстку політику Кремля щодо українського вектора й готовність В. Путіна задіяти будь-які ресурси для недопущення успішної реалізації «українського проекту» й утримання України в орбіті свого геополітичного контролю.

Готовність ЄС до протидії серйозним збройним конфліктам чи прямій військовій агресії є вкрай низькою, оскільки безпекова політика Євросоюзу базується на застосуванні нормативних інструментів, тобто «м’якої сили». Отож її можна вважати відносно ефективною для підтримання стабільності, проте цілком неприйнятною для нейтралізації жорстких викликів у сфері безпеки. Загалом політика безпеки ЄС є компромісним симбіозом національних інтересів його провідних учасників – ФРН, Франції та Італії. У кожній з перелічених держав є власний погляд на організацію системи безпеки в Європі, так само як і кожен актор має власний рівень економічної взаємозалежності з РФ. Це набуває вирішального значення для України, оскільки в кризових для неї ситуаціях від чільних членів ЄС вимагатимуть швидких і скоординованих дій, ймовірність яких нині залишається невисокою (драматичні перипетії ухвалення різного рівня економічних санкцій проти Росії задля стримування її військової агресії це наочно продемонстрували).

Ставку на субрегіональне оборонне співробітництво вже робили за президентства Л. Кравчука (концепція Балто-Чорноморського союзу чи «Міжмор’я»). Ідея виявилася беззмисловою з огляду на стратегічний вибір колишніх учасників Варшавського договору на користь вступу до НАТО, з одного боку, та незаперечне силове домінування Росії в регіоні, з іншого.

Отож лише отримання повноцінного членства в Альянсі та в Євросоюзі (причому саме в такій послідовності, як засвідчує досвід усіх членів ЄС, за винятком Австрії, Фінляндії та Швеції) є найефективнішим шляхом зміцнення та гарантування національної безпеки України. Хоча головною перешкодою для реалізації такої моделі зовнішньої політики нашої держави є навіть не російська анексія Криму та часткова військова окупація Донецької та Луганської областей (з перспективою переростання ситуації в «заморожений конфлікт»), а потреба часу, якого в Україні немає.

Глибоке реформування політичної та фінансово-економічної систем України може тривати десятиліттями, а силова протидія Росії залишатиметься максимальною. Її нейтралізація (надто враховуючи переважно антиукраїнську позицію окремих чільних членів НАТО і ЄС, насамперед Італії та Франції)

виявиться надзвичайно складним завданням. Слід враховувати й те, що вступ до Альянсу завжди був чутливим чинником для українського загалу. Ще до початку військової агресії Росії більшість українців (абсолютна чи відносна) традиційно виступала проти такої перспективи. Хоча останнім часом прихильників євроатлантичної інтеграції стало більше, членство України в НАТО залишилося найгострішим зовнішньополітичним питанням для суспільства.

У такому контексті, на глибоке переконання автора, критичної ваги для гарантування національної безпеки, нейтралізації гібридної агресії Росії, успіху політичного та економічного реформування України набуває її стратегічне партнерство зі США, що, безперечно, корисне й для цілого регіону ЦСЄ та має доволі широкі перспективи після обрання Президентом США Д. Трампа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Central and Southeast European Politics since 1989 / Ed. by Sabrina P. Ramet. – Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town : Cambridge University Press, 2010. – 600 p.
2. Chodakiewicz Marek Jan. Intermarium : The Land between the Black and Baltic Seas / Marek Jan Chodakiewicz. – New Brunswick, New Jersey : Transaction Publishers, 2012. – 568 p.
3. Despeignes P. U.S. wants APEC agenda to include security issues, 10.20.2003 [Electronic resource] / Peronet Despeignes. – Access mode : http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/2003-10-19-us-apec_x.htm.
4. Farberov S. Hillary Clinton flies into Kabul as U.S. declares Afghanistan major non-NATO ally, 7 July 2012 [Electronic resource] / Snejana Farberov. – Access mode : <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2170049/U-S-declares-Afghanistan-major-non-NATO-ally-ensure-nation-gets-defense-aid-2014-troop-withdrawal.html>.
5. «Finlandization» in Action : Helsinki's Experience with Moscow / Intelligence Report, August 1972 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/14/esau-55.pdf.
6. US rewards Morocco for terror aid, 4 June [Electronic resource]. – Access mode : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3776413.stm>.

Стаття надійшла до редколегії 10.03.2017

Прийнята до друку 10.03.2017

TERRITORIAL DIMENSION OF NEUTRALISING HYBRID RUSSIAN AGGRESSION IN THE EAST UKRAINE

Volodymyr Holovchenko

*Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University,
36/1, Mel'nykova Str., Kyiv, Ukraine, 04119, (044) 481-45-13,
e-mail: holovchenko@ukr.net*

In this article, using political and systemic, structural and functional and comparative research methods, an attempt was made to outline an optimal model of neutralization in the Eastern Ukraine consequences of the hybrid Russian aggression against our state, that destroyed the neo-liberal and functional principles of peace and stability in Europe. As a result of outright denial by the Kremlin of international law norms and principles, national security problems of Ukraine entered the global level; five possible models for its strategic choice was analyzed: 1) «Croatian model»; 2) neutrality (nonalignment); 3) regional partnership; 4) European integration (without joining NATO) or

«finlandization»; 5) Euro-Atlantic integration of full membership in the Alliance. Although the Euro-Atlantic integration is the most reliable way to guarantee national security and sovereignty of Ukraine, lack of public consensus and of the times for reform and achieving appropriate criteria for joining NATO and EU require from official Kyiv to strengthen asymmetric political and military partnership with the United States.

Key words: aggression; security; state; foreign policy; partnership; sovereignty.